

EXTREEM GEWELD, TERRORISME EN “CULTUUR VAN DE VREDE” IN DE VN: ENKELE KANTTEKENINGEN

Prof. Dr. Jan Wouters, voorzitter VVN, gewoon hoogleraar KU Leuven

L'instinct guerrier est si fort qu'il est le premier à apparaître quand on gratte la civilisation pour retrouver la nature.¹

Das Geheimnis mit allen Menschen in Frieden zu leben, besteht in der Kunst, jeden seiner Individualität nach zu verstehen.²

1. Nabeschouwingen bij Beslan

Wie de tragische ontknoping van de gijzelingsactie in Beslan op 3 en 4 september 2004 heeft gadeslagen, zit met levensgrote vragen over de wijze waarop een samenleving en de internationale gemeenschap met de problematiek van extreem geweld en terrorisme dienen om te gaan. De officiële Russische reactie kennen we inmiddels. President Poetin verklaarde in zijn televisietoespraak van zaterdag 4 september onder meer: “We wisten niet hoe we op gepaste wijze moesten reageren. We hebben zwakheid getoond in het aangezicht van het gevaar en de zwakkeren krijgen slaag.” Inmiddels heeft Rusland het internationaal terrorisme de oorlog verklaard en heeft het laten weten dat het zich voortaan het recht voorbehoudt om overal ter wereld gewapenderhand toe te slaan – met uitzondering van de inzet van kernwapens (!) – om de Russische veiligheidsbelangen tegen terroristische aanslagen te vrijwaren. Tegenover meedogenloos terroristisch geweld komt grenzenloos staatsgeweld te staan. Internationale organisaties van de VN tot de EU en de NAVO hebben, terecht, de barbaarse terroristische acties veroordeeld; maar op deze aankondiging van extraterritoriaal geweld kwam vooralsnog geen officiële reactie, behalve een gealarmeerde reactie van Georgië.³ Inmiddels zijn er in de rest van de wereld wel kritische kanttekeningen geplaatst⁴ bij de wijze waarop President Poetin, in het kielzog van de laatste terroristische acties, een aantal politieke hervormingen doordruwt die ernstige vragen doen rijzen over het democratische karakter van het Russische staatsbestel en over de door Rusland – onder meer in het kader van de

¹ H. Bergon, *Les deux sources de la morale et de la religion*, Parijs, PUF, 1217.

² F.L. Jahn.

³ Rusland heeft eerder bombardementen uitgevoerd boven de Pankisikloof omdat zich hier naar zijn zeggen Tsetsjeense rebellen zouden ophouden. Op 11 september 2002 dreigde President Poetin met gewapende acties tegenover Georgië onder verwijzing naar het zelfverdedigingsrecht onder artikel 51 van het VN-Handvest en de in het kielzog van de aanslagen van 11 september aangenomen Veiligheidsraadresolutie 1378.

⁴ Uittredend Commissaris C. Patten merkte in het Europees Parlement op 15 september 2004 op (“The Tragedy in Beslan and the Fight against Terrorism”, Speech/04/398): “I hope ... that the government of the Russian Federation will not conclude that the only answer to terrorism is to increase the power of the Kremlin. Frankly, there is not much good history on the part of that proposition.”

OVSE en de Raad van Europa – aangegane engagementen inzake mensenrechten en rechtsstatelijkheid.

Die Zeit van 9 september 2004 blokletterde een artikel over de gijzelingsactie in Beslan met de titel “*Was ist ein Menschenleben wert?*”. Dat is de kernvraag: niet alleen voor een inschatting van de terroristische dreiging, die zo ver gaat dat honderden van onze meest weerloze en kwetsbare medemensen in scholen en ziekenhuizen met machinegeweren en explosieven gegijzeld kunnen worden, maar ook, en vooral, voor de vraag hoe wij en onze nationale, Europese en internationale autoriteiten moeten omgaan met deze dreiging. Scherp gesteld: leveren tapijtbombardementen over Tsjetsjenië iets op voor een verhoogde veiligheid in de rest van Rusland? Is het herinvoeren van de doodstraf en van ondervragingstechnieken die op foltering neerkomen, een adequate reactie? Biedt het onderbrengen van terroristische verdachten in een strafrechtelijk uitzonderingsstatuut – zoals op Guantanamo Bay gebeurde – door hen voor onbeperkte tijd op te sluiten, hun rechten inzake verdediging, eerlijk proces en hoger beroep terug te schroeven en de bewijslast tegen hen te verlagen, een oplossing?

Het extreme geweld en terrorisme van de laatste jaren plaatsen ons en onze samenlevingen voor fundamentele en complexe vraagstukken. Hoe met deze fenomenen omgaan? Helpt de oorlogs- en repressieretoriek ons veel verder? Natuurlijk moeten onze strafrechtssystemen worden aangepast aan deze dreigingen; dat is de laatste jaren, in de nasleep van ‘11 september’, trouwens in sterke mate het geval geweest, onder meer door toedoen van VN- en EU-maatregelen. Van een onderzoeksrechter hoorde ik echter onlangs dat het probleem zich thans vooral situeert op het vlak van de preventieve maatregelen die rechtsgeldig kunnen worden genomen indien de autoriteiten beschikken over informatie die wijst op een in voorbereiding zijnde terroristische aanslag. Anders gezegd, niet zozeer het afzwakken van de procedurele rechten van aangehouden en verdachte personen brengt ons soelaas: veeleer zou het juridische instrumentarium om op basis van informatie preventieve actie te ondernemen teneinde aanslagen te voorkomen, moeten worden aangepast, en zou de nationale en internationale uitwisseling van ‘intelligence’ veel vlotter moeten verlopen: dit kan duizenden mensenlevens redden.

Doch er is meer, veel meer, dan dit preventief of repressief ‘penale’ optreden. Verschijnselen als geweld en terrorisme moeten in een veel bredere context worden geplaatst dan onze overheden thans doen.⁵ Beide hebben veelvuldige en complexe verschijningsvormen én voedingsbodems, die op diverse wijzen met elkaar gerelateerd zijn. Wij moeten dringend investeren in grondige analyses hiervan teneinde tot een meer verantwoorde en systematische wijze van omgaan met deze verschijnselen te komen, zowel op lokaal, regionaal, nationaal, Europees als internationaal vlak.

Deze reflectie behelst in de eerste plaats een ontleding van de wortels (*‘root causes’*) van geweld en terrorisme; iets waaraan ons land en Europa weliswaar lippendienst bewijzen, maar waar van een globale visie, laat staan een goed uitgewerkt actieprogramma, nog geen sprake is.

⁵ Het is bv. opmerkelijk dat de recente regeerakkoorden in België en Nederland slechts aandacht besteden aan één welbepaalde vorm van geweld (Nederland: huiselijk geweld; Vlaanderen: inter- en intrafamiliaal geweld; België federaal: geweld in en rond scholen).

Onze bezinning dient evenwel nóg ruimer te zijn en dieper te graven. Naast het analyseren van de politieke, economische⁶, sociale, culturele, religieuze, etnische, familiale en persoonlijke context waarin gewelddadig en terroristisch gedrag zich ontplooit, elders maar ook bij ons, moeten wij de durf hebben om ons eigen maatschappijmodel kritisch onder de loupe nemen. Draagt ons ‘verlichtingsmodel’ bij tot een dialoog met en openheid jegens andere culturen? Hebben wij genoeg aandacht voor het anders-zijn van andere volken, culturen, religies, e.d.m.? Hoe gaan wij om met intolerantie, racisme en geweld die zich in onze eigen contreien voordoen? Leidt ons economische en consumptiemaatschappijmodel niet tot een overaccentuering van carrière, prestige, welstand, kortom, “hebben”, boven “zijn”; favoriseert het niet een doorgedreven individualisme (“mijn rechten”, “mijn geneugten”) boven enige collectieve reflex? Slaan de mensen niet, mede door de dagelijkse audiovisuele inlepelings van deze “levensstijl”, langzamerhand tilt, met agressiviteit, depressies, problemen met partner en kinderen, zenuwziekten e.d.m. tot gevolg? Ligt ook hier geen voedingsbodem voor geweld, in de persoonlijke levenssfeer maar mogelijk ook daarbuiten, wanneer – in de zin van het hoger weergegeven citaat van Henri Bergson - het dunne laagje beschaving is weggekraapt? Welke wereld reiken wij onze kinderen aan, “aan wie de toekomst toebehoort”? Welk beeld van het Westen bereikt zo, o.a. via de audiovisuele media, andere volken?

Deze beschouwingen geven aan hoezeer het antwoord op geweld en terrorisme niet beperkt kan blijven tot repressie en fragmentarische *ad hoc* benaderingen. Die kunnen de geweldspiraal niet doorbreken. In wezen bestaat de opgave erin te komen tot het creëren van een ander maatschappelijk klimaat, waarin dienstbaarheid, gerechtigheid, respect, solidariteit en verdraagzaamheid tussen de mensen en tussen de volken een meer prominente plaats in het openbare én in het privé-leven innemen. Naast de “*hard power*” moet meer plaats geboden worden aan de “*soft power*” van open dialoog en wederzijds begrip.

Deze beschouwingen zijn allesbehalve louter theoretisch. Praktische actie is niet alleen dwingend, maar ook dringend. Ons land is tot nog toe gespaard gebleven van grootscheepse terroristische aanslagen, maar dat zal niet blijven duren. Een diplomaat gaf mij onlangs een treffend voorbeeld: stel dat in een lokale supermarkt in Evere tussen de rekken een ‘vuile’, radioactieve bom wordt gevonden. Binnen enkele minuten staat het hele land én de hele NAVO in rep en roer. De mensen zullen niet weten wat hen overkomt. Wij mogen geen paniek zaaien onder de bevolking, maar zij moet wel – van jong tot oud - dringend meer bewust worden gemaakt van de veiligheidsrisico’s én zij moet leren hoe hiermee op een verantwoordelijke wijze om te gaan en uitbarstingen van geweld en terrorisme te helpen voorkomen, wat onder meer aandacht voor de hogergenoemde pijnpunten impliceert. Waar staan we op dat vlak?

⁶ Een boeiende analyse biedt E. Berman, *Hamas, Taliban and the Jewish Underground: An Economist’s View of Radical Religious Militias*, NBER Working Paper 10004 (www.nber.org/papers/w10004); zie daarover ook “Rational extremists”, *The Economist*, 17 januari 2004.

2. De bijdragen van de VN en de UNESCO: “*Culture of Peace*”

Dat brengt ons bij de bijdrage die de VN in het algemeen en UNESCO in het bijzonder leveren tot het omgaan met de onderhavige problematiek. De preambule van de Constitutie van UNESCO bevat, zoals bekend, de wereldberoemde zinsnede: “Aangezien oorlogen hun oorsprong vinden in de menselijke geest, moeten ook de verdedigingswerken van de vrede in de menselijke geest worden opgebouwd”. De VN heeft met dat oogmerk 2000 uitgeroepen als “Internationaal Jaar voor de Cultuur van de Vrede”⁷ en heeft de periode 2001-2010 uitgeroepen tot het “Internationaal Decennium voor een Cultuur van de Vrede en Geweldloosheid voor de Kinderen van de Wereld”⁸, met UNESCO als coördinerende instantie. De VN-Millenniumverklaring verklaart dat “een Cultuur van Vrede en Dialoog tussen alle beschavingen actief dient te worden bevorderd”. Echter, hoe lovenswaardig de talrijke internationale initiatieven en acties ook die in dit kader werden ontplooid⁹, zij ontsnappen niet aan een zweem van naïviteit en zelfs futiliteit in het licht van de enormiteit van de terroristische aanslagen en bedreigingen, alsook van de contra-terroristische gewapende acties, van de afgelopen drie jaren. Hoe droevig ook, die jaren wijzen eerder op een om zich heen slaande “Cultuur van het Geweld” dan een “Cultuur van de Vrede” in dit eerste decennium van de 21ste eeuw. Smoort dit alles de vredesboodschap en -initiatieven van VN en UNESCO niet in de kiem?

En toch. Vele van de VN- en UNESCO-acties op dit terrein herbergen uiterst waardevolle ideeën. Terecht noemt de Verklaring van de Algemene Vergadering over een Cultuur van de Vrede¹⁰ als eerste fundament van een cultuur van de vrede *‘respect for life, ending of violence and promotion and practice of non-violence through education, dialogue and cooperation’*. Het kan niet voldoende benadrukt worden dat de eerbied voor het menselijk leven ons uitgangspunt en eindpunt dient te zijn in het omgaan met geweld en terrorisme. Respect voor de individuele mens is, zoals het hoger opgenomen citaat van Friedrich Ludwig Jahn aangeeft, een noodzakelijke voorwaarde voor vrede. De waardigheid van het individuele menselijk leven staat boven alles en het is aan dit beginsel dat zowel wijzelf als onze overheden, op welk niveau ook, zich ten alle tijde moeten houden – zelfs in de strijd tegen extreme vormen van geweld en terrorisme.

Anderzijds blijft in de internationale gemeenschap een grote tweeslachtigheid op dit vlak heersen. Dit wordt duidelijk wanneer men de voornoemde Verklaring verder leest: als tweede fundament noemt zij *‘full respect for the principles of sovereignty, territorial integrity and political independence of States and non-intervention in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any State, in accordance with the Charter of the United Nations and international law’*.¹¹ Dat soevereiniteit, non-interventie en *‘le domaine réservé’* hier zo prominent worden vermeld, zegt veel over de Algemene Vergadering en de Leden van de VN. Zijn het niet de landen waarin de mensenrechten het flagrantst worden geschonden en die broeihaarden van geweld en terrorisme zijn, die deze beginselen vooral inroepen? Het

⁷ UNGA Res. 52/15 van 20 november 1997.

⁸ UNGA Res. 53/25 van 10 november 1998.

⁹ Een overzicht kan worden gevonden op <http://www3.unesco.org/iycp/>

¹⁰ UNGA Res. 53/243 van 6 oktober 1999.

¹¹ Op de derde plaats komt eerbied voor en bevordering van mensenrechten, op de vierde de vreedzame beslechting van geschillen e.d.m.

is wellicht de prijs om iets gedaan te krijgen binnen de Algemene Vergadering, maar het dreigt wel het gehele opzet van een daadwerkelijk vredesstreven te discrediteren en te trivialisieren.

Dit neemt niet weg dat het actieprogramma dat aan de Verklaring is gevoegd, bijzonder behartenswaardige punten bevat, van het versterken van de inspanningen met het oog op onderwijs voor allen, het overbrengen op kinderen van jongs af aan van attitudes en gedragswijzen die hen helpen geschillen vreedzaam op te lossen met respect voor menselijke waardigheid, tot en met acties om begrip, tolerantie en solidariteit te te versterken. Deze initiatieven worden onvoldoende naar waarde geschat en ze krijgen vooralsnog onvoldoende ondersteuning vanwege onze overheden. Het is mede aan een Vereniging voor de Verenigde Naties als de onze om ze onder de publieke aandacht te brengen en een eigen bijdrage te leveren tot hun tenuitvoerlegging.